

نصر... داوودی

آهنگساز

موریس آلکسیس ژار، آهنگساز نامی فرانسوی، (۱۳ سپتامبر ۱۹۲۴) در شهر لیون فرانسه چشم به جهان گشود. از کودکی علاقه وافری به موسیقی کلاسیک از خود نشان داد و از شش سالگی شروع به خلق ملودی‌های کودکانه کرد. همزمان به صورت کاملاً تقننی، فراگیری موسیقی را آغاز کرد. اما به دلیل مخالفت والدینش ابتدا اجازه تحصیل در رشته موسیقی را نیافت. برای قانع کردن والدینش به دانشگاه سوربن رفت و در رشته مهندسی مشغول تحصیل شد، اما چندی بعد برخلاف میل پدرش تحصیل در رشته مهندسی را رها کرد تا به صورت جدی به

تحصیل موسیقی بپردازد. به کنسرواتوار پاریس رفت و در رشته آهنگسازی با محوریت هارمونی تحصیل کرد. همچنین سازهای پرکاشن را به عنوان حوزه تخصصی نوازندگی خود برگزید. با شروع جنگ جهانی دوم در ارتش فرانسه به عنوان نوازنده در ارکستر نظامی مشغول خدمت شد. با پایان جنگ فرصت یافت به علاقه دیرین خود یعنی آهنگسازی به صورت حرفه ای و تمام وقت بپردازد. گرچه ژار در طول زندگی هنری‌اش آثار ماندگاری برای اجرا در سالن کنسرت نیز ساخت

ولی بیشتر او را به لطف موسیقی فیلم‌هایش می‌شناسند. او گرچه با بسیاری از کارگردانان بزرگ تاریخ سینما چون آلفرد هیچکاک، زفیرلی، فرد زینمن، لوچیانو ویسکونتی و غیره همکاری داشت ولی او را بیشتر به آثار درخشان دیوید لین کارگردان بزرگ انگلیسی می‌شناسند. ژار برای چهار اثر آخر دیوید لین یعنی لورنس عربستان (۱۹۶۲)، دکتر ژواگو (۱۹۶۵)، دختر رایان (۱۹۷۰) و گذری به هند (۱۹۸۲) موسیقی ساخت و برای سه فیلم از این چهار اثر برنده اسکار شد. او همچنین برنده دو جایزه گلدن گلوب، دو جایزه بفتا و یک جایزه گرمی است و دارای یک ستاره در بلوار هالیوود در کنار نام‌آوران تاریخ هالیوود است. امروزه موریس ژار را یکی از بزرگ‌ترین آهنگسازان تاریخ سینما می‌دانند که با آثارش لحنی جدید و بشدت زیبا به موسیقی فیلم ارزانی داشت و فیلم‌های بسیاری را با موسیقی درخشانش ماندگار کرد. او همچنین از بنیانگذاران استفاده از سازهای الکترونیک در کنار ارکستر در موسیقی فیلم نیز بود. او پدر ژان میشل ژار آهنگساز بزرگ فرانسوی ژانر الکترونیک نیز است.

موریس ژار در ۲۸ مارس ۲۰۰۹ چشم از جهان فروبست. از آثار دیگر موسیقی فیلم او می‌توان به ترن (۱۹۶۴)، جایزه بزرگ (۱۹۶۶)، شب ژنرال‌ها (۱۹۶۷)، توپاز (۱۹۶۹)، ال کندور (۱۹۷۰)، آفتاب سرخ (۱۹۷۱)، مردی که می‌توانست سلطان باشد (۱۹۷۵)، عیسی اهل ناصره (۱۹۷۷) شاهد (۱۹۸۵)، جذابیت‌کشنده (۱۹۸۷)، انجمن شاعران مرده (۱۹۸۹) و... اشاره کرد.

در ایران ژار را بیشتر به لطف دو اثر ساخته مصطفی عقاد یعنی پیام (که در ایران با اسم «محمد رسول...» به نمایش درآمد) (۱۹۷۶) و شیر صحرا (که در ایران با اسم «عمر مختار» به نمایش درآمد) (۱۹۸۰) می‌شناسند.

مشخصه های سبک آهنگسازی

پیش از پرداختن به سبک آهنگسازی ژار ذکر یک نکته ضروری است، و آن این‌که امروزه آهنگسازان موسیقی (بخصوص کلاسیک) را به چند دسته عمده تقسیم‌بندی می‌کنند:

- آهنگسازان ملودیک**
- آهنگسازان ریتمیک**
- آهنگسازان ریتمیک-ملودیک**

ژار به دلیل این‌که ساز تخصصی‌اش پرکاشن بود، آهنگسازی بشدت با ذهنیت ریتمیک است و نکته دیگر این‌که او به دلیل طبع رمانتیک بشدت ملودیست فوق‌العاده‌ای بود. او حتی در یک مصاحبه در اواخر عمرش گفته بود: «مسیری که موسیقی برای نوشته شدن روی کاغذ طی می‌کند از فکر و قبل است، نه از انگشتان. یعنی کسی که پیانیست خوبی باشد ممکن است ناخواسته به دنبال آوردن تکنیک بالای پیانوی خود به درون موسیقی باشد. چنین آهنگسازی چیزی را می‌نویسد که انگشتانش تاییدکنند در حالی که موسیقی را باید گوش و قلب تایید کنند. لذا از این جهت خدا را شکر می‌کنم که پیانیست خوبی نیستم». با در کنار هم قرار دادن این دو خصلت، به آهنگسازی ریتمیک-ملودیک می‌رسیم که آثارش به دلیل زیبایی ملودیک و خاطره انگیزی ممکن است حتی ساده جلوه کنند ولی با آنالیز موسیقی نوشتارش ژار، نبوغ او و استفاده وافرش از تمامی تکنیک‌های آهنگسازی بیشتر نمود می‌یابد. در ادامه به تعدادی از مشخصه‌های ممیز سبک آهنگسازی موریس ژار به طور مختصر اشاره می‌کنیم:

۱- کنترپوان منفرد: به‌زعم نگارنده پس از باخ موریس ژار دومین آهنگساز بزرگ تاریخ است که دارای کنترپوآن منفرد است. به این معنی که در این سبک آهنگسازی (برخلاف تمام توصیه‌های کتب علم کنترپوآن) کنترملودی (یا ملودی حمایتی) دیگر تنها نقش پر کردن پس زمینه برای ملودی اصلی را ندارد، بلکه آهنگساز دو یا چند ملودی با شخصیت مستقل را

یانی: موسیقی «محمد رسول...» بر قلب ما نواخته می‌شود

موریس ژار به واسطه ساخت موسیقی فیلم‌های بی‌تظیر، نه‌تنها در سینمای دنیا، بلکه در جهان اسلام هم بدل به نامی بزرگ و شناخته شده، گشت. او با ساخت موسیقی برای فیلم «محمد رسول...» ساخته مصطفی عقاد توانست توجه نه فقط سینماگران و منتقدان حرفه ای، بلکه عامه مردم را هم به خود

جلب کند و ساخته اش تا همیشه در گوش مخاطبان مسلمان و غیر مسلمان گوشنواز باشد.

یانی، آهنگساز و موسیقیدان یونانی ساکن آمریکا که به واسطه اجرای مشترکش با بشهرداد روحانی، رهبر ارکستر کنشورمان برای خیلی‌ها شناخته شده‌است،

نگاهی به سبک آهنگسازی موریس ژار و موسیقی فیلم «محمد رسول...»

درسی بزرگ برای آهنگسازان مسلمان

۹- استفاده نکردن از مولفه‌های (غالباً واگنری) آهنگسازان دوران طلایی هالیوود: در دوران طلایی هالیوود آهنگسازان هالیوود چون مکس اشتاینر،فرانتس وکسمن و ایرش ولفان کرنگلدکه همگی آلمانی یا اتریشی بودند تعاریف ابراهای واگنری ایدرا را وارد موسیقی فیلم کرده بودند که از آن جمله می‌توان به لایت موتیف (ساختن یک موتیف ممیز برای تمامی کارکترهای داستان) اشاره کرد. همچنین مقوله‌هایی چون "Micky-mousing" (نوشتن تم و تاکید موسیقایی برای کوچک‌ترین حرکت‌های فیزیکی کاراکترها، Under-scoring نوشتن موسیقی برای کل فیلم بدون انقطاع که به آن -Wall to-wall scoring- نیز می‌گفتند. او

در مصاحبه‌ای در این باره گفته بود: موسیقی فیلم نسبت به گذشته خیلی تغییر کرده است. امروز دیگر ماکل یک فیلم را از ابتدا تا انتها با موسیقی پر نمی‌کنیم. چراکه موسیقی زیاده‌از حد در فیلم مثل اضافه کردن شکر روی شیرینی است. ژار جزو اولین آهنگسازانی بود که پس از ورود هالیوود به شیوه‌های مرسوم دوران طلایی هالیوود نه گفت و سبک شخصی و دریافت‌های دراماتیک خود را به جهان موسیقی فیلم عرضه داشت.

۸- تغییر و بسط یک موتیف به چند شکل مختلف: ژار به این دلیل که یک ملودیست توانا بود، لذا قائل به سبک آهنگسازی براساس موتیف هم بود. او سعی می‌کرد جانمایی و حتی پیام فلسفی یک فیلم را در یک ملودی بسیار کوتاه خلق کند و در طول فیلم حتی ده‌ها بار آن تم را به صورت‌های مختلف به مخاطب عرضه می‌کرد. برای مثال موتیف صحرا در لورنس عربستان یا موتیف وحی در محمد رسول... از این نمونه هستند. موتیف‌هایی که بارها با تغییرات متروم و ارکستراسیون مختلف در طول فیلم مانند نسیمی گذرا شنیده می‌شوند و پیام فلسفی اثر را برای مخاطب یادآوری و بازخوانی می‌کنند.

متداول ارکستر سمفونیک قانع نبود. او در آکاش از رنج عظیم پرکاشن‌های عربی، هندی، چینی، اندونزیایی، آفریقایی، افغانی و غیره استفاده کرد.

۵- درک جغرافیایی و فرهنگی بالا از موسیقی ملل: علاوه بر استفاده از سازهای مهمان که در بالا اشاره شد، ژار درک جغرافیایی بالایی از موسیقی ملل داشت و حتی در خلق ملودی آنها را بشدت لحاظ می‌نمود. او در لورنس عربستان، عیسی اهل ناصره، محمد رسول... و عمر مختار صحرای خشک عربستان را با موسیقی بازآفریده است. در دکتر ژواگو است‌های یخ‌زده روسیه، در دختر رایان موج‌های عظیم دریای شمال و سواحل وحشی ایرلند، در گذری به هند شرحی جنگل‌های هند و حس اسرارآمیز معابد آن کشور را با موسیقی منحصر به فرد خود بازآفرینی کرده است.

۶- استفاده فوق‌العاده از مارش‌های نظامی در بیشتر آثار به فراخور موقعیت: سابقه موسیس ژار به عنوان نوازنده در ارکسترهای نظامی، به او این قابلیت را داد تا بتواند حس ملودیک خود را در زمینه ساختن مارش بارور کند. از فیلم‌هایی که می‌توانیم مارش‌های شنیدنی ژار را در آنها بشنویم می‌توان به توپاز، لورنس عربستان، دکتر ژواگو، گذری به هند، ترن، اسب کهر را بنگر و شب ژنرال‌ها، آیا پاریس می‌سوزد؟ اشاره کرد.

۷- حس ملودیک فوق‌العاده و خلق ملودی‌های کاملاً شخصی و قابل تشخیص: ژار علاقه خاصی به خلق ملودی‌های پراحساس درباره عوامل مثبت در فیلم داشت. به عنوان مثال اگر ماجرای فیلم درباره سختی‌ها و مصائب جنگ بود او برای چند صحنه زیبای طبیعت به صورت شاعرانه ای ملودی می‌ساخت و به این وسیله خشونت فیلم را تلطیف می‌کرد. برای نمونه می‌توان به تم لا را از فیلم دکتر ژواگو یا تم کوه‌های هیمالیا در فیلم گذری به هند یا تم پرواز در فیلم روح اشاره کرد که اوج شاعرانگی ملودی‌های ژار را به تصویر می‌کشد.

نیز همزمان با ملودی اصلی خلق می‌کند که در گرهِ خوردن و ادغام با ملودی اصلی فضایی سرشار از کنجکاری را برای شنونده خلق می‌کند. به این معنی که دیگر گوش مخاطب تنها ملودی اصلی را به همراه صداهای ساده پس‌زمینه دنبال نمی‌کند بلکه به جای آن به دنبال نحوه وصل دو یا چند خط ملودیک است و شیفته برهم نهش این ملودی‌های کاملاً مستقل می‌شود. گفتنی است رهبری کردن قطعات موسیقی ژار نیز همچون باخ و چالز آیزو و آهنگسازان دیگر پیرو این سبک بسیار دشوار است؛ چراکه بیشتر کنترملودی‌ها همزمان می‌توانند به عنوان ملودی اصلی پذیرفته شوند و پخش دینامیک برای رهبر ارکستر در آثار اینچنینی بسیار دشوار است. **۲- پلی ریتمیک**: ژار یک آهنگساز به معنای واقعی کلمه قرن بیستمی است و تقریباً در هیچ جای موسیقی او اصطلاحاً به رخوت ریتمیک بر نمی‌خوریم. بلکه سیل عظیمی از تغییرات ریتمیک، شکست‌های ریتمیک در یک ریتم خاص، تعویض قوت ضرب‌ها، ضدضرب‌های استادانه همه از هوش ریتمیک سرشار او حکایت می‌کنند.

۳- ارکستراسیون شخصی و استفاده از سازهای مهمان در بستر ارکستر سمفونیک بر حسب موقعیت دراماتیک فیلم: ژار ابدا آهنگسازی نیست که به تعریف متعارف از ارکستر کلاسیک بسنده کند. او به فراخور اثر از سازهای مهمان بسیاری در آثارش استفاده کرده. از سنسور بزرگ در لورنس عربستان تا بالالیکا در دکتر ژواگو، قانون در محمد رسول... ستیار در گذری به هند، نی و تنبک در مردی که می‌توانست شاه باشد، سینتی سایزر در روح و سازهای بومی ژاپن در آفتاب سرخ و غیره، همه و همه از درک بالای سازشناسی ژار به عنوان یک آهنگساز صاحب سبک حکایت دارد.

۴- رنج عظیم استفاده از بخش پرکاشن: ژار گرچه به دلیل تحصیل در رشته نوازندگی پرکاشن در استفاده از این بخش ارکستر، استاد بود ولی ابدا به استفاده از پرکاشن های

۱- استفاده از سازهای بومی (عربی): ژار برای نوشتن موسیقی محمد رسول... مدت یک سال کامل به تحقیق درباره موسیقی خاورمیانه و بخصوص موسیقی عرب پرداخت. بارها به قاهره سفر کرد و به صدای خوانندگان مطرح مصر گوش داد.

۲- استفاده از موسیقی مدح: در سکانس ورود پیامبر به مدینه شاهد استقبال مردم مدینه در حال دف زدن از پیامبر هستیم. در این‌ین سکانس ژار از یکی از ملودی‌های مهم ملودی خوانان مصر که به مناسب جشن مبعث پیامبر می‌خوانند (یا مطلع طلع الیدر علینا، وجب الشکر علینا،) استفاده می‌کند. در ادامه ملودی مذکور را به موسیقی خود (که در همان ریتم نوشته) پیوند می‌زند که تأثیر راصد چندان می‌کند.

۳- استفاده از سینتی سایزر: در صحنه‌های وحی برای ایجاد انرژی کیهانی و صدای خلا، ژار از سینتی سایزر کمک می‌گیرد تا سکوت غار حرا و لحظه‌های پردلهره وحی را بازسازی کند.

۴- بسط موتیف: در کل، موسیقی فیلم محمد رسول... از سه یا چهار موتیف کوچک، بیشتر تشکیل نشده‌است. اما آهنگساز با چنان استادی ای به مدد ارکستراسیون و تغییر متروم همان موتیف‌ها را در لحظه‌های مختلف آرایش و به شکل متفاوتی عرضه می‌کند که حتی شنونده شک می‌کند آیا ملودی جدیدی را می‌شنود یا خیر. به عنوان مثال موتیف اصلی فیلم برای صحنه وحی بارها با قانون یا ارکستر به شکل‌های مختلفی در سکانس‌های مختلفی چون ساختن مسجد مدینه، جنگ بدر و نهایت سکانس معروف فتح مکه شنیده می‌شود. مضاف بر این در سکانس فتح مکه که با طبل‌های سپاه اسلام آغاز می‌شود موسیقی در هماهنگی کامل با تصویر توسط موریس ژار طوری رهبری شده‌است که بیننده احساس می‌کند همان صدای طبل بازگیران را می‌شنود. در حالی که با سرازیر شدن سپاه مسلمین از دروازه‌های مکه و نمایان شدن آرام موسیقی از زیر صدای طبل‌ها متوجه اوج هنر و خلاقیات آهنگساز در بازآفرینی یکی از مهم‌ترین رخدادهای اسلام توسط یک آهنگساز غیرمسلمان می‌شویم.

کلام آخر

نمونه موفق موسیقی فیلم محمد رسول... که به جرات امروزه می‌توان آن را معروف‌ترین اثر در جهان اسلام و درباره اسلام دانست، درسی بزرگ برای تمام آهنگسازان کشورهای مسلمان دارد. در عصر سمفونی‌های سفارشی و موسیقی فیلم‌های آیینی که عمر ماندگاری‌شان گاهی حتی به چندماه هم نمی‌رسد، تنها لزوم تحقیق هرچه بیشتر و برگزاری جلسات نقد بر شیوه بزرگان آهنگسازی موسیقی فیلم را برای درک بهتر مقوله آفرینش در سینمایی با موضوعات آیینی بیش از پیش یادآور می‌شود .

